

- реалізація політики, спрямованої на зменшення потреби національної економіки країни в імпорті певних видів товарів завдяки збільшенню частки реалізації на внутрішньому ринку аналогічних товарів, вироблених на її території.

- збалансування імпортозамінних та експортоорієнтованих виробництв з метою досягнення синергетичного ефекту від поглиблення співпраці із зовнішнім ринком, розширення виробничої кооперації та прискореної розбудови інноваційної основи економічного розвитку.

Література

1. Давиденко С. В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / С. В. Давиденко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 93–101.

2. Стратегія розвитку України: теорія і практика. – К.: НІСД, 2002. – 864 с.

3. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 100. – С. 4–5.

4. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: Інф.-вид. центр Держкомстату України, 2005. – 182 с.

5. Конкурентоспроможність національної економіки / [за ред. д-ра екон. наук Б. Є. Кваснюка]. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.

6. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) “Шляхом Європейської інтеграції” / [Бабенко С. Г., Гальчинський А. С., Геєць В. М. та ін.]; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

7. Данилишин Б. М. Розвиток і підвищення ефективності регулювання внутрішнього ринку є пріоритетом діяльності Мінекономіки / Б. М. Данилишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

УДК 338.45: 330.341.1

О. М. Фащевська

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОМИСЛОВІСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Розглянуто систему державного регулювання інноваційної діяльності промислових підприємств, здійснено регіонально-галузевий аналіз та визначено тенденції її розвитку 2000–2007 рр. Вони свідчать, що ефективність застосованих державними органами заходів стимулювання інноваційної активності залишалася низькою. Запропоновано принципи та пріоритетні напрями вдосконалення державної інноваційної політики, дотримання яких дасть змогу активізувати модернізацію національної промисловості.

© О. М. Фащевська, 2009

Ключові слова: ефективність, державне регулювання, інновації, конкурентоспроможність.

Рассмотрена система государственного регулирования инновационной деятельности промышленных предприятий, осуществлен регионально-отраслевой анализ и определены тенденции ее развития в 2000–2007 гг. Они показали, что эффективность примененных государственными органами мероприятий стимулирования инновационной активности оставалась низкой. Предложены принципы и приоритетные направления усовершенствования государственной инновационной политики, соблюдение которых позволит активизировать модернизацию национальной промышленности.

Ключевые слова: эффективность, государственное регулирование, инновации, конкурентоспособность.

A system of the state regulation of innovation activities of industrial enterprises, a regional-sectoral analysis and identify trends in its development in 2000-2007 has been carried out. They showed that the efficacy of interventions by public authorities for stimulate innovation activity remained by law. The principles and priorities for improving the state innovation policies which will enhance the modernization of national industry has been proposed.

Keywords: effectiveness, government control, innovation, competitive ability.

Тенденції економічного розвитку суспільства останніх десятиліть свідчать про формування нової, постіндустріальної економіки, головною особливістю якої є використання технологічних новинок та інформаційно-комунікаційних технологій для виробництва товарів і послуг, а основним показником ефективності – підвищення частки новітньої продукції у створеній доданій вартості. При цьому рівень конкурентоспроможності сучасних промислових підприємств визначається здатністю не тільки ефективно впроваджувати вже запропоновані науковцями розробки у виробництво, а й самостійно ініціювати нові напрями досліджень, активно формувати та розвивати внутрішні й зарубіжні ринки збуту наукоємної продукції.

Як уже зазначалось у численних дослідженнях [1–5], необхідною умовою успішного інноваційного розвитку промислового сектору є його підтримка державою через систему заходів стимулюючої політики, основною метою якої повинно бути створення сприятливого для впровадження інноваційних продуктів і технологій загальноекономічного клімату. Статистичні дані однак свідчать про щорічне погіршення показників інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств, тому поглиблення теоретичної бази та розширення практичного інструментарію державної інноваційної політики залишається актуальною проблемою для науковців та практиків. Метою статті є дослідження впливу державного регулювання інноваційної діяльності на сучасний стан модернізаційних процесів у промисловості та вироблення рекомендацій з удосконалення її теоретико-методологічних основ.

Розглядаючи систему державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, необхідно відзначити, що для цього вже сформована достатня нормативно-правова база, якою визначені

принципи, завдання і механізми реалізації державної політики в цій сфері, перелік та повноваження відповідних органів державного управління. Так, спеціально вповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності є Державне агентство України з інвестицій та інновацій. Основні завданнями його полягають в участі у формуванні та забезпеченні реалізації державної інвестиційної та інноваційної політики, а також координація роботи центральних органів виконавчої влади у цій сфері, зокрема, шляхом визначення пріоритетних напрямів розвитку, розробки державних інноваційних програм, кваліфікування і державної реєстрації інноваційних проєктів тощо.

Однією з важливих підвідомчих організацій Державного агентства України з інвестицій та інновацій є Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДФКУ), головне завдання якої – здійснення фінансової підтримки інноваційних програм і проєктів на основі їх конкурсного відбору відповідно до визначених пріоритетних напрямів інноваційного розвитку. Кошти цієї установи формуються за рахунок Державного бюджету України та залучених інвестицій від вітчизняних та іноземних юридичних і фізичних осіб, їх добровільних внесків, власної чи спільної фінансово-господарської діяльності та інших джерел. Вони у вигляді кредитів надаються суб'єктам інноваційної діяльності для реалізації інноваційних проєктів, причому ДФКУ супроводжує їх здійснення та контролює цільове використання наданих коштів.

Необхідно зазначити, що серед численних методів підтримки пріоритетних для економічного розвитку країни напрямів інноваційної діяльності промислових підприємств (розроблення програм науково-технічного розвитку галузей промисловості, надання податкових і митних пільг при впровадженні нових видів устаткування, сировини, матеріалів, енергії, формування комплексних інноваційних структур для забезпечення взаємодії з науковими та освітніми установами тощо) пряме державне фінансування інноваційних проєктів на підставі конкурсного відбору є одним з найбільш дієвих.

Однак статистичні дані 2000–2007 рр. свідчать, що застосовані державними органами заходи впливу на інноваційну сферу ще не набули критичного значення для подолання негативних тенденцій. Так, кількість підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність, 2006 р. порівняно з 2005 р. зменшилась на 75 одиниць, а 2007 р. порівняно з 2006 р. – зросла на 354 підприємства. Їх питома вага у загальній кількості промислових підприємств скоротилась порівняно з 2000–2003 роками на 3–4% [6].

У 2007 р. інноваційну діяльність у промисловості здійснювало 1472 підприємства, або 14,2% усіх у галузі (2006 р. – 1118, або 11,2%, 2005 р. – 1193, або 11,9%). Із загальної кількості підприємств, які 2005–2007 рр. займалися інноваційною діяльністю, майже 73% здійснювали придбання машин, обладнання та програмного забезпечення для реалізації інновацій, 34,8 – навчання та підготовку персоналу для розробки і запровадження нових чи значно вдосконалених продуктів та процесів, 27,7 – внутрішні НДР і 13,5 – придбали зовнішні НДР для розробки нових або вдосконалених продуктів та процесів, 17,2 – здійснювали ринкове запровадження інновацій, 14,2 – придбання інших зовнішніх знань та 25,7% – інші роботи, пов'язані зі створенням і впровадженням інновацій.

Питома вага підприємств, що займались впровадженням інновацій, у загальній кількості інноваційно активних підприємств 2007 р. становила 80,6%, що свідчить про її зниження порівняно з 2006 р. майже на 9 відсоткових пунктів. Понад 47% цих підприємств освоювали виробництво нових видів продукції, а 43% – нові технологічні процеси. Найбільше нових технологічних процесів було застосовано у машинобудуванні (53,2% їх загальної кількості), хімічній та нафтохімічній промисловості (9,5%), виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (14,8%).

Галузева структура підприємств, які впроваджували інновації, 2007 р. була наступною: більш як одна третина їх відносилася до машинобудівної галузі, в якій, у свою чергу, близько половини були зосереджені у виробництві машин та устаткування; 24,5% – до виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів; 10,5 – до хімічної та нафтохімічної промисловості; 7,6 – до металургійного виробництва; 6,7% – до виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції. В той же час у розвинених країнах найбільш інноваційно активними є такі галузі, як авіакосмічна, електроніка та виробництво комп'ютерної техніки, фармацевтична.

Територіальна структура підприємств, що впроваджували 2007 р. нову техніку й технології, свідчить, що основними інноваційними центрами України є м. Київ (на нього припадало 14,5% загальної кількості таких підприємств), Харківська (9,7%), Львівська (6,7%), Івано-Франківська (6,0%), Донецька (5,3%) та Дніпропетровська (5,1%) області.

Загальна сума витрат на інноваційну діяльність підприємств у 2000–2007 рр. щорічно зростала, однак, з погляду пріоритетності розвитку новітніх виробництв, їх розподіл за напрямками залишався недостатньо ефективним. Основним напрямом інноваційних витрат в усі роки було придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані з впровадженням інновацій, яке в загальній їх сумі становило від 54,8 до 68,8%. Так, 2007 р. обсяг інноваційних витрат дорівнював 10,82 млрд. грн., з яких 68,8% спрямовано на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, 7,3 – на виконання науково-дослідних розробок силами підприємств (внутрішні НДР), 1,8 – на придбання результатів НДР інших організацій (зовнішні НДР), 3,0 – на придбання інших зовнішніх знань (нових технологій, комерційних тасмниць, проектів, товарних знаків, інжинірингових, консалтингових послуг) та 19,0% – інші витрати. Це створює передумови для підвищення технологічного рівня основних засобів промисловості і таким чином її конкурентоспроможності. В той же час значна частка коштів витрачалась на підготовку виробництва, маркетинг, рекламу тощо.

Обсяг реалізованої інноваційної продукції 2007 р. становив 40,2 млрд. грн., а її частка в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, як і в попередньому році, – 6,7%. Необхідно відзначити негативну динаміку цього показника у 2001–2007 рр., коли він знизився з 9,7 до 6,5–6,7%. Це не може характеризувати промисловий комплекс України як інноваційно спрямований.

Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств 2007 р. становив 10821 млрд. грн. Основним джерелом фінансування витрат на технологічні інновації у період 2000–2007 рр. були власні кошти підприємств, які становили від 70,2% загальних витрат 2003 р. до 87,7% – 2005 р. У 2007 р. їх

частка порівняно з 2005–2006 рр. дещо зменшилась і дорівнювала 73,7%. В Одеській, Сумській, Запорізькій, Херсонській, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій та Миколаївській областях на це джерело припадало понад 90% витрачених коштів.

Кредитна підтримка інноваційної діяльності промисловості 2007 р. досягла 2 млрд. грн. (2006 р. – 523,6 млн. грн.). Питома вага цього джерела коштів у загальному обсязі фінансування інноваційних витрат збільшилась проти 2006 р. на 10 відсоткових пунктів і досягла 18,5%. Розподіл кредитних коштів за видами промислової діяльності свідчить, що понад одна третина їх (38,6%) припадала на металургійне виробництво, 17,5% – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, 15,2 – виробництво неметалевої мінеральної продукції, 7,3 – целюлозно-паперове виробництво, 6,2–6,3% – на хімічну та нафтохімічну промисловість та машинобудування.

Вітчизняними інвесторами у здійснення нововведень вкладено лише 26,2 млн. грн. (0,2%), зарубіжними – 321,7 млн. грн. (3,0%).

Окремо варто зупинитися на аналізі державної участі у фінансовій підтримці інноваційної діяльності промислових підприємств. На жаль, питома вага коштів державного і місцевих бюджетів та позабюджетних фондів у структурі фінансування їх інноваційної діяльності становила: 0,4% – 2000 р., 2,8 – 2001 р., 1,6 – 2002 р., 3,1 – 2003 р., 1,4 – 2004 р., 0,8 – 2005 р., 2,1 – 2006 р., 1,4% – 2007 р. Найбільшу державну підтримку за рахунок цих коштів 2007 р. отримали машинобудування – 52,8% (головним чином виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування), виробництво і розподілення електроенергії, газу та води – 26,9, хімічна і нафтохімічна промисловість – 12,3%.

У 2007 р. державна інноваційна політика в промисловості помітно активізувалася. Крім удосконалення правового та інституційного регулювання, посилено фінансову підтримку інноваційних та інвестиційних промислових проектів. У Державному бюджеті на це передбачалося 911,9 млн. грн., у тому числі для надання пільгових кредитів (на строк до 5 років зі ставкою не більше 7% річних) – 767,4 млн., на здешевлення кредитів (компенсацію відсотків, сплачених суб'єктами підприємницької діяльності за користування кредитами недержавних фінансових установ) – 144,5 млн. грн. За першою програмою Державним агентством України з інвестицій та інновацій кошти були виділені 17 підприємствам-переможцям конкурсного відбору, проекти яких спрямовані в першу чергу на впровадження передових енергозберігаючих технологій і технологій з виробництва альтернативних видів палива. За галузевою приналежністю переважали підприємства машинобудівного комплексу (чотири – з виробництва електричного, електронного й оптичного устаткування, два – виробництва транспортних засобів та устаткування), виробництва і розподілення електроенергії, газу та води (три проекти), металургії і хімічного виробництва (по два проекти).

Географія проектів, що отримали кредити на пільгових умовах, охоплює 11 областей України: три впроваджуються підприємствами, що знаходяться у м. Києві та Київській області, по два – у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій та Львівській областях, по одному – в Кіровоградській, Луганській, Одеській, Хмельницькій і Чернігівській областях та АР Крим.

За програмою здешевлення кредитів 2007 р. надано підтримку 19 проектам, зокрема, найбільше їх (чотири) реалізується в галузі харчової промисловості. По три проекти підтримано в таких галузях, як виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування і металургійне виробництво, по два – в хімічній промисловості і виробництві та розподілення електроенергії, газу і води. Нерівномірним є територіальний розподіл підприємств-переможців конкурсу: сім з них розташовані у м. Києві та Київській області, а інші 12 – ще у дев'яти областях України [7].

Таким чином, наведені статистичні дані щодо інноваційної діяльності промислових підприємств 2000–2007 рр. дають підстави виявити певні тенденції та розробити рекомендації з удосконалення державного регулювання цієї сфери. По-перше, негативною тенденцією є стабільне зниження кількості підприємств, які витрачали кошти на придбання нових технологій та дослідження і розробки. Це свідчить, що модернізація технічної бази вітчизняної промисловості відбувається в основному шляхом заміни застарілого обладнання на більш нове в рамках існуючих технологічних укладів, без урахування майбутніх напрямів розвитку науки і техніки. По-друге, незважаючи на зростання абсолютних обсягів виробництва і реалізації інноваційної продукції, її частка в загальному обсягу промислової продукції збільшується несуттєво, тобто підприємства більш схильні дотримуватись традиційних технологій виробництва, ніж здійснювати інновації. Основними факторами цього були: нестача власних коштів, великі витрати на нововведення, недостатня державна підтримка, високий економічний ризик, недосконалість законодавчої бази, тривалий термін окупності інновацій [8].

По-третє, державну інноваційну політику в промисловості можна характеризувати як достатньо продуктивну в частині формування нормативно-правової бази та системи регулюючих органів, однак значною мірою як декларативну щодо дійсного її впливу на стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств та неефективну з погляду отриманих практичних результатів. Державне регулювання інноваційної діяльності в галузі загалом відповідає пріоритетним інноваційним напрямам, визначеним Державною програмою розвитку промисловості України. Так, понад 70% державних витрат припадало на галузі, науково-технічний прогрес в яких визначає технологічний рівень промисловості – машинобудівну та хімічну. Однак вплив такого вагомого важеля державної інноваційної політики, як фінансовий, на впровадження суб'єктами промислової діяльності нової техніки і технологій залишався незначним.

Практичний досвід країн-технологічних лідерів доводить, що макроекономічними наслідками активізації інноваційних процесів є зростання науково-технічного рівня не тільки власне промисловості, а й створення додаткових можливостей розвитку інших галузей національного господарства країни та її регіонів. Тому пріоритетною складовою загальноекономічної політики кожної індустріально розвиненої держави повинно бути створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності в промисловій сфері.

Узагальнено мету державного регулювання інноваційної діяльності промислових підприємств доцільно визначити як досягнення високого науково-технічного рівня виробництва та забезпечення на цій основі стабільно високої

конкурентоспроможності національної промислової продукції на світовому ринку.

Необхідно забезпечити дотримання органами державного регулювання наступних принципів інноваційної політики в промисловості:

- пріоритетність розвитку інноваційного промислового виробництва порівняно з традиційним;

- урахування сучасних світових тенденцій розвитку науки і техніки в сфері промислового виробництва.

- узгодженість державного регулювання інновацій у промисловості з інноваційною політикою в інших секторах національної економіки;

- підтримка конкуренції у сфері наукової і науково-технічної діяльності промисловості;

- концентрація державної організаційно-управлінської та фінансової підтримки на невеликій кількості найбільш важливих для підвищення технічного рівня промисловості напрямів наукових досліджень;

- стимулювання інтеграції науково-технічної, освітньої та промислово-виробничої діяльності.

Виходячи із зазначених положень, до пріоритетних напрямів інноваційної політики держави в промисловості можна віднести:

- технічне й технологічне оновлення виробництва у базових галузях;

- упровадження екологічно чистих, безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій;

- створення нових конкурентоспроможних виробництв в обробних галузях на основі застосування наукоємної техніки і технологій;

- зміцнення зв'язків між виробничою сферою та науково-освітніми установами, що дасть змогу орієнтувати наукову діяльність на вирішення нагальних виробничих проблем, прискорити впровадження інновацій у виробництво, здійснювати ефективну підготовку та перепідготовку кадрів для новітніх галузей виробництва.

Разом з тим необхідно враховувати й можливі негативні соціально-економічні наслідки технологічного вдосконалення виробництва, зокрема, переорієнтацію на інші джерела сировини, зміну схем транспортного забезпечення, зникнення потреби в допоміжних чи обслуговуючих виробництвах, що призводитиме до згорання або припинення діяльності частини підприємств та скорочення зайнятих на них працівників. Неоднозначним є також питання оновлення вітчизняного промислового виробництва за рахунок використання найновішої зарубіжної техніки. З одного боку, це дасть змогу швидше скоротити розрив їх технологічних рівнів, а з іншого – негативно вплине на діяльність вітчизняних розробників промислового обладнання.

Результатами ефективної державної інноваційної політики у промисловості мають стати підвищення продуктивності праці, обсягів виробництва і реалізації продукції, кількості інноваційно активних підприємств і частки інноваційної продукції в загальному її обсязі, рівня конкурентоспроможності промислових підприємств на світовому ринку та розширення ринків збуту їх продукції, насамперед наукоємної.

Література

1. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / [Федулова Л. І., Александрова В. П., Бажал Ю. М. та ін.]. – К.: Основа, 76

2005. – 550 с.

2. Волков О. І. Інноваційний розвиток промисловості України / Волков О. І., Денисенко М. П., Гречан А. П. – К.: КНТ, 2006. – 648 с.

3. Горбатенко А. В. Державна підтримка інноваційних проектів / А. В. Горбатенко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – Одеса, 2002. – Вип. 13. – С. 252–255.

4. Смеричевський С. Ф. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної стратегії активізації діяльності промислових підприємств / С. Ф. Смеричевський // Прометей: регион. сб. науч. трудов по экономике. – Донецьк, 2003. – № 1(10). – С. 146–157.

5. Дмитренко М. А. Роль держави у підтримці та стимулюванні інноваційної діяльності / М. А. Дмитренко // Вісник Укр. акад. банків. справи. – 2003. – № 1(14). – С. 77–81.

6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2007 році: стат. зб. / [за ред. І. В. Калачова]. – К. : Держ. ком. статистики України, 2008. – 362 с.

7. Держінвестицій компенсувало відсотки за кредитами для 19 проектів на суму 144,5 млн. грн. / Державне агентство України з інвестицій та інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=155&id=850>.

8. Держінвестицій надало пільгові кредити для 17 проектів на суму 767,4 млн. грн. / Державне агентство України з інвестицій та інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=155&id=849>.

9. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2007 рік / М-во екон. України. – К. : М-во екон. України, 2008. – 256 с.

УДК 330.341.2 : 338.45

І. В. Дульська

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

РЕСУРСНІ ЧИННИКИ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ

Розглянуті структурно-динамічні зрушення в ресурсному забезпеченні структурних трансформацій інвестиційного процесу в промисловості України та передумови його активізації в ринкових умовах. Досліджуються структурні, інституційні, технологічні та фінансові чинники формування інвестиційного потенціалу промислових підприємств України, роль іноземних інвестицій в інвестиційному процесі в галузях промисловості.

Ключові слова: інвестиції, потенціал, ресурси, фонд, інноваційна діяльність.

Рассмотрены структурно-динамические изменения ресурсного обеспечения структурных трансформаций инвестиционного процесса в промышленности Украины

© *І. В. Дульська, 2009*